

<https://doi.org/10.59849/2313-5204.2023.2.25>

*GATİBE VAGİFKIZI GULİYEVA (Azerbaycan)**

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE’DE ESKİ TÜRKÇE HUKUK BELGELERİ ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALARA GENEL BAKIŞ

Eski Türk yazıtları arasında özel bir yere ve dil özelliğine sahip olan resmi-hukukî belgeler, İslam öncesi Türk hukuk tarihine ilişkin temel olguları kapsamaktadır. Bu kaynaklar resmi-iş tarzının Türk dillerindeki tezahürlerini, bu üslubun oluşum ve gelişim biçimini yansıtmaktadır. Göytürk, Uygur Kağanlıkları, Karahanlı ve diğer devletler döneminde yazılan çeşitli metinler, derlenen resmi-hukuki belgeler, resmi-iş tarzının oluşum tarihini, oluşum yönlerini ve dilsel özelliklerini incelemek için zengin bilgiler içermektedir. Cumhuriyet döneminde Türkiye’de resmi-iş tarzının ilkin kaynakları geniş kapsamda araştırılmıştır. Bu çok yönlü çalışmalar, farklı Türk dillerinin tarihinin ayrı ayrı yönleri kapsamaktadır. Bu çalışmalar kaynakların okunması, yayınlanması, sınıflandırılması ve metin çalışmaları gibi geniş bir araştırma yelpazesini yansıtmaktadır.

Cumhuriyet döneminde Türkoloji çalışmaları belirli bir düzeye taşınarak, eski Türk yazılı eserleriyle ilgili belirli bir konunun incelenmesi ve eski Türk metinlerinin dil özelliklerinin ayrı ayrı tahlili şeklinde gelişmeye başlamıştır. Bu alanda klasik dönemi R.R.Arat, A.Caferoğlu, T.Banguoğlu, B.Ögel Ş.Tekin, T.Tekin, S.Tezcan gibi dünyaca ünlü türkologlar temsil ediyor. Cumhuriyetin 50. yıllarından sonraki dönemini temsil eden Z.Korkmaz, O.F.Sertkaya, K.Erarslan, A.B.Ercilasun, S.B.Özönder, A.Buran, C.Kaya, A.M.Özyetgin, E.Aydın, M.Argunşah, M.Ölmez, G.Gürsevin, C.Alyılmaz, F.Ağca, E.Aydın, N.Şen, E.Yakut gibi bir çok türkologun ortaya koyduğu bilimsel sonuçlar dünya Türkolojisine büyük bir katkıdır. Ahmet Caferoğlu’nun “Uygurlarda Hukuk ve Maliye İstilahları” geniş makalesi içerdiği bilgiler açısından oldukça değerlidir. Bu çalışmada A.Caferoğlu, sivil belgeler bağlamında Uygurlarda hukuk kavramını incelemiştir. Belgeler üzerinde yapılan ilk çalışmalar arasında Raşit Rahmeti Arat’ın “Eski Türk Hukuk Belgeleri” başlıklı makalesi özel bir konuma sahiptir. Makalede, hukuki belgelere ilişkin genel bilgilerin yanı sıra, yapısı, tanzim şekilleri hakkında açıklamalar yer almıştır. R.R.Arat Eski Türklerde adalet anlayışının kendinehas özellikler içerdiğini ve günümüzden farklı olduğunu belirtmiş, bu hususla ilgili genel bilgilerin ve daha net görüşlerin uzun ve kapsamlı araştırmalar sonucunda ortaya konulacağını kaydetmiştir.

Eski türk toplumundaki çeşitli gruplar (sivil, hukuki, askeri, idari, ticari, dini vb.) arasındaki ilişkileri yansıtan resmi-hukuki kaynakların buldukları merkezler ve muhafaza oldukları koleksiyonlar hakkında geniş bilgi veren Prof. O.F.Sertkaya

* Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Dilçilik Enstitüsü, Doç.Dr.. E-mail: gatibevagifkizi@yahoo.com

bu doğrultudaki görüşleri ve incelemeleri özetlemiş, 19. yüzyılın sonu ve 20. Yüzyılın başlarında Orta Asya'ya yapılan bilimsel geziler sırasında Turfan Vadisi ve Dunhuang'da bulunan metinlerin Büyük Britanya, Fransa, İsviç, Finlanda, Japonya, Rusya, Çin ve Türkiye'deki çeşitli kütüphane ve muze koleksiyonlarında bulunduğunu kaydetmiştir.

Mesleği tarihçi olan Özkan İzgi, sivil vesikalara dayanarak Uygurların kültürel ve siyasi tarihine ilişkin önemli tespitlerde bulunmuştur. Onun "Uygurların Siyasi ve Kültürel Tarihi" kitabının birinci bölümünde Uygurların tarihi, ikinci bölümünde Uygur sivil belgelerin tarihine dair, ikinci bölümde belgelerin derlenmesi ve türleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Üçüncü bölüm Turfan Uygurlarının vergi sistemine dair tespitlerden oluşmaktadır.

Eski Uygur Hukuk belgeleri üzerine yapılan geniş ve ciddi araştırmalar sırasında A.M.Özyetginin kapsamlı ve değerli olgularla zengin eserleri özel bir mevki sergilemektedir. A.M.Özyetgin'in 2004 yılında yayınladığı "Eski Türk Vergi Terimleri" kitabında Türk vergi sistemi orjinal belgeler bağlamında incelenmiş, Eski Türklerde vergi türleri ve terimleri, etimolojik bilgiler, bazı sivil belgelere ait örnekler verilmiştir. Bu alanda yapılan önemli çalışmalardan biri Bülent Gül'ün "Eski Türk Ziraat Terimleri" isimli çalışmasıdır. Eser tarım alanında kullanılan terimlerin açıklanması açısından önemli bir kaynaktır. Özlem Ayazlı'nın 2016 yılında yayımladığı "Eski Uygurca Dışarı Metinlerin Karşılaştırmalı Sözlüğü"nde Eski Türklerle, özellikle de Uygur Türklerine ilişkin sivil belgeler de yer almıştır. Esra Yakut, "Eski Türklerde Hukuk" başlıklı makalesinde, Türklerin hukuk tarihine ilişkin materyallerin araştırılması ve incelenmesi konularını ele almış, eski Türklerde hukuk müesseselerinin yapı ve gelişimine dikkat çekmiştir.

Nazmi Şen'in Eski Uygur Hukuk Vesikaları'nın söz dizimi incelemesini içeren çalışması kavramlar, isim ve fiil tabanları, kavram ilişkileri olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. İsimler, fiiller özelliklerine göre sınıflandırılarak incelenmiş, cümle öğeleri, cümle kalıpları detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

Farklı dönemlerde hazırlanan resmi nitelikli belgeler üzerine yapılan araştırmalar sırasında çağdaş Türkiye Türkolojisinin en kıymetli araştırmalarından biri olarak kabul edilecek nitelikteki eser Berker Keskinin "Eski Uygur Türkçesi Hukuk Belgeleri" isimli kapsamlı çalışmasıdır. Ticari işlemler, evlat edinme, köle azadı, vasiyetname, vakıflar ile ilgili kararlar, buyruklar, dilekçeler, raporlar, makbuzlar gibi oldukça çeşitli yapı ve içeriğe sahip olan hukuk belgeleri incelenmiştir. Kitapta belgeler ışığında Eski Uygur hukuk sistemi ortaya konulmuş, konu bakımından sahip olduğu özellikler ve formüller değerlendirilmiş, söz varlığı ele alınmış, gramatikal dizin hazırlanmıştır.

Çağdaş, bağımsız ve güçlü Türkiye Cumhuriyeti'nde - Büyük Türk devletinde, eski Türk yazılıtlarının, Eski Türkçe hukuk metinlerinin incelenmesi yeni bir düzeye taşınmış, Türkiye dünya Türkolojisinin merkezi haline gelmiştir. Aynı zamanda Eski Türkçe metinlerin yeniden okunması ve yayınlanması, dilbilimsel ve tarihsel özellikler üzerine sistematik araştırmalar yapan genç Türkologlar kuşağı bu alanda daha büyük işlerin yapılacağına olan güveni artırmaktadır.